

VI Col·loqui Aula d'Història del Periodisme
Diari de Barcelona

El fons de premsa de la Biblioteca Pública Arús
i la utilització que en fan els usuaris

per Maribel Giner

Començaré explicant-vos en poques paraules com es va crear la Biblioteca Pública Arús (BPA) l'any 1895 i com ha esdevingut una biblioteca de recerca especialitzada en història social i cultural del segle XIX i inicis del XX, amb un fons de premsa que fa que estigui avui entre vosaltres per poder parlar-vos-en.

La BPA inaugurada l'any 1895 va ser la primera biblioteca pública de Barcelona per desig exprés del seu fundador, Rossend Arús i Arderiu. Com a marmessors testamentaris d'Arús, Valentí Almirall i Antoni Farnés van portar a terme el projecte de creació d'una biblioteca popular, segons uns criteris liberals i democràtics força avançats als de l'època.

És per aquest motiu que el fons de la biblioteca de la primera etapa abasta el conjunt de coneixements humans. És a dir, ara hi trobem el mateix fons que podríem trobar en una biblioteca popular actual, però amb la particularitat que tot correspon a llibres, publicacions, etc. del segle XIX i inicis del XX, o obres posteriors referents a aquest temps.

Almirall es va encarregar de triar i comprar el que, juntament amb la biblioteca particular d'Arús, havia de constituir el fons bibliogràfic original de vint-i-quatre mil volums. L'any 1939 la biblioteca tanca les portes al públic i no torna a obrir-les fins al 1967. Va passar un quart de segle de clausura forçada, però hi ha un aspecte positiu: el fons de la biblioteca es va escapar de les purgues purificadoras del franquisme.

La reobertura de la biblioteca alineada amb les biblioteques populars existents, aviat va ser considerada un error causat per la falta de renovació del fons bibliogràfic dels últims trenta anys. Va ser aleshores que es va veure que havia de ser un centre especialitzat, ateses les característiques del seu fons bibliogràfic.

Aquesta biblioteca tothora ha despertat simpaties, i els donatius de llibres en són una prova. No solament els seus organitzadors més directes, o els que hi estaven més vinculats, sinó també ciutadans anònims, que hi van cedir col·leccions importants o llurs biblioteques particulars, a part dels volums que esporàdicament hi adreçaven els autors de llibres en publicar-los. Tampoc en la segona etapa no hi han mancat ni les aportacions esporàdiques, ni els llegats de biblioteques particulars. Actualment la biblioteca té uns seixanta-vuit mil volums, i ara predominen les ciències socials i, concretament, la història dels moviments obrer, anarquisme i maçoneria.

Actualment els usuaris que vénen a fer consultes a la BPA són bàsicament investigadors que busquen informació per a la realització d'algun treball o recerca específica per a la seva posterior publicació, estudiants de batxillerat en el treball de recerca del darrer curs, universitaris que han de realitzar un treball de curs, la tesina o bé la tesi doctoral, i persones interessades a ampliar els seus coneixements.

Són molts els factors que han contribuït a configurar l'oferta temàtica de la biblioteca, des dels mateixos objectius fundacionals fins a la personalitat dels organitzadors, les estretors econòmiques i els donatius.

Destacaríem els següents fons bibliogràfics i documentals:

— Història de la impremta i de les arts gràfiques:

Almirall volgué crear una mena de museu del llibre, amb la intenció que, a partir dels llibres exposats en vitrines adients, hom pogués fer-se una idea de l'evolució de les arts gràfiques. Com a fruit d'aquest propòsit, la biblioteca compta amb un magnífic exemplar de *Codicis Justiniani* imprès per Peter Schöffer a Magúncia el 1475, i amb una petita col·lecció d'incunables, obres impreses en lletra gòtica, obres amb relligadures i amb gravats de diferents tipus i èpoques, etc.

— Anarquisme i moviment obrer:

El fet que la Biblioteca Arús anés adreçada als treballadors, en una època en què el moviment obrer experimentava un gran desenvolupament a Barcelona, i l'impacte que va produir l'obertura d'una institució d'aquesta naturalesa, va atreure cap a la biblioteca tot tipus de documentació sobre temes socials i polítics.

Actualment, la biblioteca continua rebent més obres sobre el tema gràcies als donatius de persones com Hermòs Plaja, Diego Abad de Santillán, Ildefons González i Mariano Casasús, que ens han donat obres de les seves biblioteques.

— Maçoneria:

Rosend Arús i Arderiu va ingressar quan era jove a la maçoneria, i aconseguí arribar als graus superiors fins a arribar a ser Gran Mestre de la Gran Lògia Simbòlica Regional Catalana. És per aquest motiu que a la BPA hi ha aquest tipus de fons, perquè el fons inicial prové de la seva biblioteca particular.

El fons té així mateix una part d'obres antimaçòniques com ara diverses obres de Leo Taxil o *Què és la maçoneria?*, de Josep Torras i Bages (Barcelona, 1932).

Actualment, la biblioteca continua rebent donatius. Tots aquests fons són de gran interès per als estudiosos d'aquestes qüestions i es van salvar gràcies al fet que la biblioteca va romandre tancada des del principi de la dictadura.

— Música:

Almirall va concedir a la música una especial atenció, la va considerar una part important en la instrucció del poble treballador; per aquest motiu va posar en una sala un piano i un harmòniom perquè la gent la

pugués interpretar, amb una precognició del que més tard serien les fonoteques.

A part d'obres teòriques, la biblioteca compta amb un miler de partitures, en les quals hi ha representats la majoria dels compositors importants, la música sacra, la música popular, etc.

— Literatura i societat vuitcentista:

La literatura també és present a la biblioteca amb una gran quantitat d'obres. A més de les obres clàssiques de la literatura universal, cal destacar la presència de nombroses obres de teatre, sobretot francès —Rosend Arús era un gran afeccionat a l'escena—, i també de la literatura popular catalana i castellana de finals del segle XIX, de gran interès per als historiadors de la literatura i la societat.

Totes aquestes publicacions vuitcentistes es complementen amb un fons documental d'època, format pels papers personals d'Arús: notes personals, factures i rebuts, programes i invitacions, retalls de premsa i documentació diversa (a part dels originals manuscrits de la majoria d'obres d'Arús).

— Bibliografia colonial:

Té un fons important sobre la història d'Amèrica i Filipines, perquè es formà en l'època en què es perden les colònies.

Almirall adquirí també més de vuit-centes obres de la biblioteca del bibliòfil americanista Serrapiñana on la temàtica és diversa (geografia, història, dret, economia, sociologia), si bé tota referida a Amèrica i Oceania.

Ara us parlaré del fons de publicacions periòdiques de la BPA, en què dominen sobretot les de tipus polític i social; ho faré dividint l'explicació en dos períodes. El primer va des de la inauguració de la BPA fins a l'any 1939; el segon, des de la reobertura de la BPA, l'any 1967, fins a l'actualitat.

Els fons de publicacions periòdiques a la BPA entre 1895 i 1939

La premsa del segle XIX rep un nou impuls gràcies als avenços tècnics de final del segle XVIII i principis del XIX; això permet l'inici de tiratges més grans, una periodicitat més constant i sobretot una major rapidesa a l'hora de donar les notícies d'arreu del món.

El *Diari de Barcelona* (Barcelona) va ser el capdavanter en aquest sentit i a la BPA tenim una col·lecció prou completa des de la seva creació l'any 1792 fins a finals del segle XIX. Durant el segle XIX i inicis del XX predomina la premsa catalana i com a exponent d'aquesta premsa tenim el *Diari Català* (1879-1881) publicat per Almirall.

El fons del segle XIX es caracteritza en gran part per un gran nombre de publicacions periòdiques, en general de curta durada, que es publiquen durant els períodes de règim liberal i que es caracteritzen per llur to polèmic i combatiu. En aquella època la premsa impulsada per les societats obreres i per grups anarquistes, és utilitzada com a mitjà de formació ideològica.

Dins la premsa política es poden distingir dos camins diferents: d'una banda, hi hauria la premsa que era òrgan explícit de partit, com pot ser *La Renaixensa*, òrgan oficial de la Unió Catalanista a partir de 1882, i *El Poble Català*, òrgan del Centre Nacionalista Republicà. D'altra banda, la premsa que tenia com a missió ser difusora de les idees d'un partit o tendència política, però que no es presentava com a òrgan d'aquest; aquestes publicacions aconseguirien, en general, una major audiència i una més llarga durada; a la BPA destacaríem *La Campana de Gràcia* (setmanari satíric, republicà i anticlerical) i *El Telégrafo* (Barcelona, diari republicà).

No obstant això, el fons de la BPA més important és el de la premsa adreçada als obrers i la relacionada amb el moviment anarcosindicalista. Posseeix una hemeroteca de les més completes de Catalunya i és un dels centres de documentació més importants d'Europa, juntament amb l'Institut Internacional d'Història Social d'Amsterdam.

D'aquesta temàtica cal posar de relleu la presència de periòdics tan importants com *El Productor. Diario socialista* (Barcelona, 1887-1893), lligat a l'anarcocol·lectivisme; la publicació anarquista *La Tramontana*, que va ser el setmanari català de més tradició revolucionària; *La Asociación: Órgano de los obreros tipógrafos de Barcelona* (Barcelona, 1883-1889) portaveu del sector anarquista dels tipògrafs; *La Acracia: Revista sociológica* (Barcelona, 1886-1888), on trobem plasmat el pensament més avantguardista dels ideòlegs del moment (Mella, Lorenzo, Tarrida...); *La Flaca* (Barcelona, 1869-1873), *La Federación* (1869-1874), òrgan de la federació barcelonina de la AIT, i, per descomptat, la *Solidaridad Obrera*.

L'aspecte cultural, artístic o científic estarà tractat d'una manera més específica per les revistes; destacaríem a la BPA *La Il·lustració Catalana* (Barcelona), *Pèl i Ploma* (1899-1903), amb una acurada presentació tipogràfica i representativa del modernisme català. Com a representació de revistes en català editades fora de Catalunya hi trobem *La Llumanera de Nova York* (1874-1881), primera publicació en català editada a Nova York i on R. Arús va col·laborar amb els seus relats, i *L'Aureneta: Revista catalana* (Buenos Aires, 1878-1880). També en el nostre fons es poden trobar publicacions editades a fora de Catalunya com ara *El Ateneo* (Madrid, 1888-1889), *La Il·lustración Española y Americana* (Madrid, 1870-1902) i *La Alborada: Revista de Ciencias, Sociología, Literatura y Arte* (Buenos Aires, 1917).

Cal destacar la forta relació que va tenir la BPA amb l'excursionisme a través de les persones que la van dirigir; això ho podem veure en els diversos butlletins que tenim; per exemple, com a menys conegut: *Butlletí del Club Muntanyenc: Associació de Ciències Naturals i Excursions* (Barcelona, 1912).

Igualment, la premsa catalanista, a partir de l'últim terç del segle XIX, agafa importància impulsada pel moviment catalanista; moltes de les publicacions que ja he mencionat en són un clar exponent. A més a més hi afegiré *Joventut: Periòdic Catalanista; Art, Ciència, Literatura* (Barcelona, 1900-1906), que sostingué una política nacionalista, base del seu activisme cultural, que la convertí en la revista més completa i més significativa del modernisme.

Les publicacions periòdiques de maçoneria provenen la majoria de la biblioteca particular de R. Arús: *El Mallete: Órgano de la Masonería de Barcelona* (Barcelona), *Boletín Oficial de la Gran Logia Simbólica Regional Catalana* (Barcelona), *Calendario Masónico de la Isla de Cuba* (l'Havana), *La Concordia: Revista Masónica Mensual* (Barcelona), *La Revista Masónica del Perú* (Lima).

Finalment, voldria fer-vos saber que a més a més la Biblioteca té altres tipus de revistes com ara les humorístiques, de judicatura, els almanacs, les militars, les infantils, les musicals, de fotografia, de toros, etc.

Totes aquestes publicacions arribaven a la BPA a través de subscripcions que feia la mateixa Biblioteca i per subscripcions particulars d'Almirall, Arús, Gomis, Bassegoda, etc. que després eren donades per ells. A més a més de les donacions de biblioteques particulars que sempre va rebre la BPA.

Per acabar aquest punt, cal dir que el final de la Guerra representarà la desaparició de pràcticament tota la premsa existent i juntament amb això el tancament de la Biblioteca.

Els fons de publicacions periòdiques a la BPA des de 1967 fins a l'actualitat

El fons de premsa durant la segona meitat del segle XX a la BPA està caracteritzat pel període de tancament que hi va haver des de 1939 fins a 1967, en què no es van rebre publicacions periòdiques.

L'especialització dins d'aquest període ressalta encara més, i destaquen els moviments socials, l'anarquisme, el cooperativisme i la maçoneria, a més a més de tot un seguit de petites publicacions força irregulars, de poca difusió i que tracten temes socials, que les guardem per informar sobre altres moviments socials d'actualitat i perquè quedi

constància de la seva existència: *Las Cartas no se Pierden* (Sevilla), *Info-usurpa: Boletín Semanal de Contrainformación*, *Fulls Georgistes* (Barcelona) i *Veü de l'Exili Català i Republicà* (publicat a Desines, França, de 1981 a 1997).

Gràcies als donatius que es comencen a rebre amb la seva reobertura és com s'ha pogut anar omplint el buit d'aquests anys. També és la manera en què la biblioteca les ha continuat rebent fins al moment actual, ja que la BPA no té cap partida pressupostària destinada a subscripcions. En la temàtica anarquista cal remarcar la importància de les primeres donacions que es van rebre d'Hermòs Plaja i Diego Abad de Santillán, perquè n'han afavorit de posteriors. També d'Ildefons González, Mariano Casasús, Agustín Roa, entre d'altres.

Ara us parlaré de la donació que va fer Diego Abad de Santillán, si bé totes dues han estat importants en aquesta nova etapa de la BPA, com a representatiu d'aquest període.

A finals de 1981, Diego Abad de Santillán fa donació a la Biblioteca de la biblioteca particular que té a Buenos Aires i d'una altra petita de Madrid. Consistirà en uns 2.750 llibres, una part de la seva correspondència i unes 480 capçaleres de publicacions periòdiques que formen un total de 2.300 exemplars. La majoria pertanyen al moviment llibertari i abracen des de finals del segle passat fins als anys setanta. Una gran part estan editades a Buenos Aires, si bé també n'hi ha de països com Mèxic, l'Uruguai, Cuba, Costa Rica, els EUA, etc. Una part petita correspon a diverses publicacions editades pel moviment llibertari a l'exili francès, i també n'hi ha de països com Itàlia, Anglaterra o Suècia. Gairebé totes estan incompletes i només hi ha alguns números. Val la pena remarcar la importància de les publicacions sobre el moviment obrer a Llatinoamèrica, pràcticament desconegudes al nostre país, i les que pertanyen al període 1868-1939, perquè és una documentació ja difícil de recuperar.

Alguns títols dels més consultats i publicats a Llatinoamèrica serien: *Emancipación* (Mar de Plata, 1963), *Germen: Revista Popular de Sociología* (Buenos Aires, 1906-1911), *Ruta: Publicación Ácrata* (Caracas, dels anys setanta) i *La Protesta* (Buenos Aires, tant la publicació anarquista com el suplement setmanal). Del període 1868-1939 els més consultats són *La Revista Blanca* (de Madrid en la primera època i de Barcelona en la segona) i *Solidaridad Obrera*, publicades a Barcelona i París.

Quant al fons de publicacions periòdiques de temàtica maçona, cal remarcar la seva importància pel fet que no són fàcils de trobar. Moltes ens arriben com a conseqüència de convenis firmats amb diferents lògies, i d'altres, per donació.

Són exemple de les que rebem actualment: *Delta: Boletín Oficial de la Gran Logia Simbólica Española* (Barcelona), *Sant Joan i Barres: Butlletí Oficial del Gran Orient de Catalunya* (Barcelona), *Génesis: Órgano Oficial de la Gran Logia de España* (Barcelona) i *Focus: Masonic Information Center* (EUA), entre d'altres.

Finalment, us parlaré de la relació que s'estableix entre les publicacions periòdiques i els usuaris en el moment de realitzar les seves recerques.

Us parlaré en especial dels problemes que troba l'usuari a l'hora de consultar aquest fons perquè és potser on solen haver-hi més dificultats de relació.

a) *Títols no complets*

És difícil tenir tota la col·lecció d'un títol sense que hi falti cap número, degut en part a la durada de la publicació (la qual, per definició, té com a propòsit ser continuada indefinidament). El fons no sempre està complet i de vegades tenim només alguns números o, en el millor dels casos, uns anys concrets. Davant d'això es pot optar per diverses solucions, segons els recursos que tingui cada institució:

— Si tots els catàlegs estan informatitzats, permetre una consulta en línia per tal que l'investigador pugui saber on són els números que necessita, si bé encara hi ha hemeroteques que no estan informatitzades. Aquest cas no és factible a la BPA, ja que de moment no hi ha ordinadors per als usuaris i, a més a més, els usuaris d'altres hemeroteques no poden consultar en línia el fons de publicacions periòdiques de la BPA.

— El que fem a la BPA és adreçar els usuaris a altres hemeroteques on sabem que hi ha possibilitats que ho trobin, per tal que puguin completar la recerca. Els oferim adreces i telèfons per tal de facilitar-los la cerca.

— També es podrien establir convenis amb les altres hemeroteques per tal de completar el fons que cadascuna té a través de la microfilmació o la còpia en d'altres suports d'actualitat. Aquesta darrera opció requereix recursos econòmics per tal de poder dur-la a terme. Cal tenir en compte que en el nostre cas encara hi ha una part important del fons sense microfilm.

b) *Desconeixement de la història bibliogràfica de la publicació*

Els usuaris vénen a la BPA sense conèixer prou dades per consultar-la satisfactòriament, sobretot en les publicacions de tipus polític i social, que són, en aquest sentit, les més problemàtiques. De vegades hi ha factors que ho afavoreixen i les publicacions en són conseqüència directa.

Aquests factors són principalment:

— Entitat que les genera: grups minoritaris (AENA, Al Enemigo Ni

Agua, publicaven *No Pasarán*); grups més grans, però en els quals la publicació recau en una o poques persones (*Génesis: Órgano Oficial Interno de la Gran Logia de España*); grups amb possibles dissidències internes (*Solidaridad Obrera*, a partir de 1995 edita dues publicacions amb el mateix títol i subtítol, però amb numeració diferent, l'una editada a Barcelona i, l'altra, a Badalona), etc.

— Temàtica que tracten: idees innovadores, compromeses amb la societat i, de vegades, enfrontades a la situació política que es viu.

— Recursos econòmics: generalment petits, perquè no es té accés a cap tipus de subvenció, o reduïts.

— Difusió restringida o amb mitjans de difusió basats en el voluntarisme dels integrants. Això dificulta que arribin a la BPA, perquè es tracta sempre de donacions gratuïtes que ens fan.

I les característiques que tenen:

— Irregulars. No tenen una periodicitat fixa i de vegades passen èpoques de suspensió. De vegades és difícil conèixer o esbrinar-ne les incidències.

— Canvis de capçalera. Títols i/o subtítols que varien, de vegades amb organitzacions diferents al darrere. És el cas del *Diari Català: polítich y literari* (Barcelona, 1879-1881), que en les suspensions utilitzà els títols *Lo Tibidabo* (1879), *La Veu de Catalunya* (1880) i *Lo Catalanista*. Aquest és un exemple molt conegut i documentat, però n'hi ha d'altres que són els que caldria estudiar amb més atenció.

— Llocs d'edició diferents, degut a criteris interns o bé a períodes de censura.

c) Dificultats per recuperar la informació

La BPA té encara el fons de publicacions periòdiques sense informatitzar (si bé està pressupostat i pendent de fer-se). Existeix un catàleg de publicacions periòdiques en fitxes ordenades alfabèticament pel títol de la publicació, hi ha un altre catàleg cronològic on hi ha el fons que tenim i a més a més, l'any 1985 es va publicar un catàleg de revistes imprès on hi havia tot el fons hemerogràfic de la BPA fins aleshores. També fem buidatges dels temes que són afins a la nostra temàtica.

No obstant això, molt sovint no hi ha cap tipus d'índex que buidi les publicacions i caldria que es treballés més en aquesta direcció.

Les possibles solucions serien:

— Realitzar un buidatge de les publicacions establint convenis amb altres hemeroteques per tal de compartir esforços, i fer-ho de tot el contingut.

— Animar els investigadors perquè realitzin treballs d'història sobre les publicacions com el de Susanna Tavera sobre la *Solidaridad Obrera*, o bé bons índexs de contingut de les publicacions, com el de Carola Duran amb els de *La Renaixensa*.

— Difusió de les tesines o tesis doctorals que parlen de les publicacions.

d) Suport de la publicació

Bàsicament en paper, microformes i suport electrònic:

1. El suport paper és el preferit pels usuaris i amb el qual s'hauria d'anar amb més atenció perquè es pot trencar. Cal tenir en compte:

— La qualitat del paper: com que la finalitat de les publicacions és la difusió dels continguts entre la població, es fa servir paper econòmic que és de mala qualitat, amb la qual cosa amb els anys esdevé trencadís.

— El format: quan la mida de la publicació és superior al foli, molt sovint hi ha el costum de plegar-la per la meitat, la qual cosa provoca amb els anys que s'estripi pel plec. A més a més, quan són mides grans es requereixen taules preparades per a la seva consulta.

— L'enquadernació: protegeix la publicació, però sovint dificulta la intercalació de números que abans d'enquadernar no es tenien, així com la lectura del text imprès en els marges interns.

— La reproducció: la fotocòpia no és recomanable en cap cas, perquè encara afavoreix més el desgast del paper i malmet l'enquadernació. El millor seria la microfilmació o bé la reproducció digital.

— La conservació: la falta de recursos econòmics agreuja la situació, ja que no atura el procés de degradació. La BPA té firmat un conveni per restaurar i microfilm un determinat fons que actualment ja hem acabat. Ara estem pendents de poder-lo renovar.

Les publicacions restaurades pel sistema de laminació del full poden perdre llegibilitat en els microfilms.

2. Les microformes. És important que totes les publicacions periòdiques en suport paper, tinguin una còpia en aquest suport o en algun altre de tipus digital. Les que tenim a la BPA són el resultat de la microfilmació del nostre propi fons. Als usuaris no els acostuma a agradar fer la consulta en aquest suport, malgrat que permet la reproducció d'una manera pràctica i sense fer malbé l'original.

3. Els recursos electrònics requereixen l'ús d'ordinador per a la seva consulta. Té avantatges per a l'entitat que la genera, ja que és molt més econòmic de fer i la difusió la té resolta a través d'Internet.

Algunes publicacions que tenim a la BPA: *Boletín Electrónico de la Fundación Andreu Nin* i *La Acacia*.

Inconvenients que trobem a la BPA:

— No hi ha garantia de conservació del web on és, segons el tipus d'entitat que hi ha al darrere.

— La BPA no disposa d'ordinadors perquè la gent s'hi pugui connectar i fer consultes.

— Per a la seva consulta i garantia de conservació a la BPA optem per imprimir les publicacions: això requereix una persona que ho faci.

Tanmateix la relació entre les publicacions periòdiques i els usuaris, un cop superats aquests entrebancs, és generalment satisfactòria, ja que les publicacions sempre són una font de coneixements important sobre les persones i els fets històrics.